

Nanos Valaoritis: un recorregut vital i poètic*

Nanos Valaoritis: a vital and poetic journey

Helena Badell Giralt
Universitat Pompeu Fabra

Article rebut: 1 de febrer del 2021

Sol·licitud de revisió: 15 de febrer del 2021

Article acceptat: 15 d'abril del 2021

Badell, Helena. 2021. Nanos Valaoritis: un recorregut vital i poètic. *Aérides* 2, pàgs. 23-33.

Resum: Nanos Valaoritis (1921-2019) és un dels poetes més trencadors i alhora més influents de la generació de postguerra a Grècia. En aquest article fem una aproximació a la seva figura i a la seva obra, a partir de records personals i de lectures successives, amb la intenció d'explicar com es configura la seva poètica, en diàleg amb el modernisme, el surrealisme, el moviment *beat* i la poesia del llenguatge.

Paraules clau: Nanos Valaoritis, surrealisme, avantguarda, poesia.

Abstract: Nanos Valaoritis (1921-2019) is one of the most groundbreaking and influential postwar Greek poets. In this article we try to provide an overview of his life and work, drawing on personal memories and on successive readings of his works and bibliography, in order to explain the dialogue he established with modernism, surrealism, language poetry, the beat and avant-garde movements, and the composition of his poetics.

Key words: Nanos Valaoritis, surrealism, avant-garde, poetry

El juny de 2001 es va celebrar a Andros el congrés «Andreas Embirikos. L'avui com (a) demà i com (a) ahir». En aquell esdeveniment s'hi va generar un doble coneixement: l'especialitzat, amb la veu dels estudiosos, i també el que neix de la reivindicació, en aquest cas de la utopia del poeta surrealista i dels corrents avantguardistes a Grècia. La veu d'Embirikos s'hi va fondre amb la dels nous poetes. I entre ells, un dels personatges més esperats era el seu amic íntim, Nanos Valaoritis, que va ser també un dels seus primers glossadors¹ i potser el poeta més actiu en la continuació de la recerca avantguardista a Grècia, com a creador i com a instigador de la creació. Començava l'estiu i això implicava el retorn a Atenes. En efecte, des de feia anys i fins al retorn definitiu a Grècia el 2004, Valaoritis —que havia estat professor de literatura a la San Francisco State University— i la seva dona, la pintora Marie Wilson, passaven mig any a Califòrnia i mig any a Grècia. Aquest temps era més que fecund: hi havia les reunions del grup —és a dir, seguint la tradició avantguardista i també surrealista, del *grup* reunit pels mateixos interessos poètics i d'acció— per preparar tant les accions poètiques com la revista que

* Vull agrair l'amabilitat que han tingut Francesco Ardolino, Leonidas Embirikos i Maiol Gispert de llegir versions anteriors d'aquest text.

¹ Vegeu Valaoritis 1989, a banda de la llarga llista d'articles que va dedicar a Andreas Embirikos.

havia de sortir a la llum amb el nom de *Nea Sintélia* (*Nova fi del mon*); hi havia les vacances a l'illa Madurí, que compartien amb els altres descendents del cèlebre poeta del s. XIX Aristotelis Valaoritis; i hi havia les trobades amb editors, traductors, periodistes, professors o estudiants, molt sovint al seu pis replet de piles de llibres i de papers al carrer Patriarkhu Ioakim d'Atenes.

Jo també era a Andros el 2001 i allà el vaig conèixer. I també vaig tenir l'ocasió de reunir-m'hi diverses vegades posteriorment, primer per parlar d'Embirikos i d'Engonópulos, sobre els quals feia la meua recerca, i després sobre la seva poesia i sobre la poesia en general. Valaoritis em va fer conèixer altres autors interessants, com Eleni Vakaló o Mandó Aravandinú, i em va portar a diverses reflexions que es retroben també en la seva obra: la llengua com a espai de recerca, el valor del moment d'enunciació de la poesia, o la necessitat de trobar l'equilibri entre la ironia i l'espiritualitat. (Re)coneixent-me com a catalana, em va parlar fins i tot de Cerverí de Girona, que anomenava «πρόδρομό μας» («precursor nostre»), pel seu caràcter experimental. A partir d'aquesta experiència, del que en vaig aprendre, de les lectures de la seva obra i de la bibliografia que li han dedicat, voldria fer aquí un breu recorregut per la seva vida i obra per ressaltar-ne la importància com a agitador cultural i com a poeta.

Valaoritis és anomenat sovint poeta de la diàspora. Nascut a Lausana, va viure a Suïssa i a Alemanya de petit, abans de tornar a Grècia per tornar-se a desplaçar, ja en l'edat adulta, a Londres, a París i a Califòrnia. De fet, el seu recorregut vital està marcat pel viatge i per la «περιπλάνηση» («vagareig»). Ell mateix es definia amb la paraula «πλάνης» o «πλάνητας», «errant».² Però en aquest *errar* l'objectiu no era la fugida, sinó la recerca i, com a conseqüència, l'establiment de ponts. Participa i influencia la vida cultural a Londres, a París i a Califòrnia, i deixa una empremta definitiva en la vida cultural grega. La seva llengua literària és eminentment el grec, però va escriure també en francès i en anglès, i va traduir poemes grecs a aquesta darrera llengua, amb molt d'èxit. El seu recorregut vital és, de fet, un seguit d'anades i tornades.

La seva adolescència, i per tant el moment de descobrir la poesia, va coincidir amb la revolució en la poesia que va tenir lloc a Grècia als anys trenta: el 1935 es publicaven els poemes de Kavafis, que significarien per a Valaoritis el veritable descobriment de la poesia, i apareixien les obres més influents de Seferis i Embirikos. Valaoritis va començar a publicar, el 1939, a la revista de la generació dels 30 *Noves Lletres* (*Nέα Γράμματα*), i en va conèixer tots els integrants. A principis dels quaranta acudia, a casa d'Embirikos, a les reunions i lectures mítiques on es van sentir per primera vegada el poema *Amorgós* de Gatsos o el *Bolívar* d'Engonópulos. Valaoritis recordava sovint, oralment i en els seus escrits, la riallada que li va provocar aquest darrer poema, alhora revolucionari, ambigu i irònic. Era un nucli de resistència en un món, l'Atenes de l'ocupació, on, tal com ell observava, trobar cadàvers pel carrer havia esdevingut un fet tan tràgic com banal.

---

² Així l'anomenava també el seu amic i col·laborador Andreas Pagulatos: vegeu Pagulatos 2003, 18.

Des d'aleshores l'obra de Valaoritis intentava conciliar l'atracció per Seferis i el modernisme, l'atracció pel surrealisme i la superació dels traumes de la guerra. Les llargues temporades a Londres des de 1944 i a París des de 1953 venen marcades per aquestes confluències. Així, doncs, va col·laborar amb Bernard Spencer i Lawrence Durrell en la traducció de Seferis a l'anglès, va conèixer Auden, Eliot, Dylan Thomas, alhora que, a poc a poc, feia sorgir la veu pròpia, atenta a les possibilitats de cada paraula. Posteriorment, a París, es veia diàriament amb Breton i el grup surrealista. Cal destacar, a més, que Valaoritis va esdevenir el contacte entre els surrealistes grecs, sobretot Embirikos, i el líder del moviment a París. A partir d'aquí Valaoritis es decanta definitivament per l'inesperat i les associacions pròpies del surrealisme, i pel desemmascament de l'ambigüitat del discurs com a reflex de l'alienació en l'existència humana. Després d'una fructífera etapa grega entre 1960 i 1967, es va instal·lar als Estats Units, on va conèixer els poetes *beat*, especialment Lawrence Ferlinghetti. Va treballar com a professor de literatura a la Universitat de San Francisco fins al 1993, amb una pausa de dos anys entre 1970 i 1972, en què es va instal·lar de nou a París. En aquesta època va participar en *performances*, va publicar a San Francisco, on és considerat un poeta local, i, entre San Francisco i París, va despertar l'interès per la «*γλωσσοκεντρική ποίηση*» o «*language poetry*». És una recerca en la materialitat de la llengua i la textualitat, en què l'acompanyaven també els poetes més joves Mandó Aravandinú i Andreas Pagulatos.³

En aquestes coneixences, viatges, estades i col·laboracions, es fa evident el seu activisme poètic. En els intercanvis, naixien i creixien noves formes d'expressió. Valaoritis aprenia dels més grans i dels més joves, alhora que hi compartia també els seus aprenentatges. I en totes aquestes activitats hi té una importància clau el *grup*. Tal com ho havia viscut en les lectures a casa d'Embirikos i, encara més, en la seva participació al grup surrealista de París als anys cinquanta al costat de Breton, l'experiència poètica es relaciona íntimament amb l'acció conjunta. I era així també quan jo el vaig conèixer a principis dels anys 2000. El seu *grup* (*ομάδα*), amb poetes com Mikhaïl Mitras o Andreas Pagulatos, era llavors a Andros i també durant tot l'any a l'altell del cafè Koraís d'Atenes.

Valaoritis va materialitzar aquesta acció poètica en comú en múltiples participacions en obres col·lectives, exposicions, festivals, etc., però sobretot en la creació i direcció de revistes. Va dirigir *Pali* (*De nou*, 1963-1966), *Sintélia* (*Fi del mon*, 1989-1995) i *Nea Sintélia* (*Nova fi del mon*, 2004-2008). En totes tres, es potenciava l'experimentació, la difusió de les últimes tendències i el diàleg amb els textos més antics llegits sota un nova llum. Cal destacar especialment la innovació que representà *Pali* en la literatura grega del s. XX; amb aquest «quadern d'experimentacions» («*τετραδίο αναζητήσεων*», deia el subtítol) s'aconseguia una revista clarament d'avantguarda que en reivindicava tant els seus autors joves com els seus introductors a Grècia. Valaoritis la va tirar endavant amb Kostas Takhtsis i amb un grup de joves artistes i escriptors, entre els quals Pulikakos,

---

³ Una cronologia detallada del recorregut vital de Nanos Valaoritis fins al 1999, juntament amb una bibliografia i una antologia de textos, es pot trobar a Sklavenitis 2000. En català, vegeu també l'obituari que li dedicà Rubén Montañés en aquesta mateixa revista: Montañés 2020.

Kutrumbussis, Denegrís, Stangos, fascinats pels nous moviments i tendències, com el moviment *beat*, la poesia experimental i el *nouveau roman*. Va comptar, a més, amb el suport entusiasta d'Andreas Embirikos,⁴ que hi va publicar per primer cop el seu relat *Argo o vol d'aeròstat* –per capítols i, per a evitar possibles processos penals, silenciava amb punts suspensius el vocabulari referit als òrgans o actes sexuals explícits, una fórmula que avui dia ha esdevingut mítica. S'hi van traduir autors contemporanis, com per exemple Ted Joans, Octavio Paz, Allen Ginsberg, Joan Miró, i s'hi van publicar textos peculiars que exercien una fascinació especial en els poetes joves, com ara els textos d'alquimistes grecs traduïts per Valaoritis. El grafisme i les il·lustracions completaven l'impuls trencador de la revista. Avui *Pali* es considera una veritable fita en la cultura, especialment en la contracultura, grega dels anys seixanta. Hi domina un esperit inconformista, utòpic, provocador, que es manifestava col·lectivament amb una força inusitada i que va trobar continuïtat molts anys després a *Sintéla* i *Nea Sintéla*.⁵

Pel que fa a l'obra poètica, ve marcada de dalt a baix per la recerca, en un camí cada cop més a l'avantguarda. En el seu primer recull de poemes, *Η τιμωρία των μάγων* (*El càstig dels mags*), publicat a Londres el 1947, amb influències d'Elitis i de Seferis, expressa els desigs, pèrdues i dolors amb noves imatges, en què traspuen, indelebils, el terror, la mort i l'enyor viscuts tot al voltant durant aquests anys. Com en el fragment següent del poema que du el mateix títol que el llibre i que, posteriorment, als anys noranta, esdevingué molt popular a Grècia, gràcies a la versió cantada de Khristos Thiveos:

Πες μας πού πήγε ο Αύγουστος με τα καμπαναριά
του
Το γέλιο σου που γέμιζε το σπίτι μας βροχή
Τώρα μας δείχνει ο άνεμος γυμνή την αγκαλιά του
Ω πρόσωπο που σκέπασε σα μάγμαρο η σιγή.

Πόσα σβησμένα βλέμματα κοιτάνε όταν κοιτάζεις
Πόσα δεμένα στόματα μιλάνε όταν μιλάς
Ήταν του ήλιου η δύναμη, το ρόδο που ωριμάζει
Κλειστά παραθυρόφυλλα τα στήθια που αγαπάς

Digues, què se n'ha fet, de l'agost i els seus
campanars,
De la teva rialla que omplia la casa de pluja
Ara el vent mostra ben nua la seva abraçada
Oh rostre que cobrí com el marbre el silenci.

Quantes mirades extingides miren quan
mires
Quantes boques lligades parlen quan parles
Eren la força del sol, la rosa que madura
Uns finestrons tancats els pits que estimes.

El seu interès pel surrealisme i la seva participació en el grup de París el va portar a un èmfasi més gran en les imatges inesperades i al desenvolupament de situacions improbables, nascudes d'associacions lèxiques, rítmiques o visuals. Aquest flux, característic de la seva llengua poètica, contribueix tant a la construcció dels poemes com de les obres narratives. Valaoritis du per camins insospitats el lector de novel·les, com en la trilogia formada per *Απ' τα κόκκαλα βγαλμένη* (*Dels ossos sortida*, 1982), *Ο θησαυρός του Ξέρξη* (*El tresor de Xerxes*, 1984) i *Τα σπασμένα χέρια της Αφροδίτης της Μήλου* (*Els braços trencats de la Venus de Milo*, 2002). Aquesta darrera novel·la, de les més llegides de

⁴ Sobre les vicissituds i la cerca de suports en la creació de *Pali*, vegeu Valaoritis 1997, 90-109.

⁵ Per a l'estudi dels orígens literaris i filosòfics de la revista, vegeu Arseniu 2003, 104-114.

l'autor, dona un paper protagonista als braços desapareguts de la Venus de Milo, atès que, qui els té, en el relat, es veu afavorit en la passió eròtica, però no en altres aspectes de la vida. Aquest argument empeny els personatges a aventures diverses, fins i tot una baixada als inferns, i a situacions eròtiques sorprenents.

El surrealisme, o neo-surrealisme, de Valaoritis duia també la llavor del seu interès pel moviment *beat* i per la poesia del llenguatge. La influència dels *beat* és notòria ja en l'època de *Pali* i es reforça en la seva estada als Estats Units als anys setanta, amb la col·laboració amb els poetes de *City Lights* i la participació en les *performances*. Valaoritis hi conflueix en l'esperit d'aventura i de revolta, en l'interès pel misticisme, d'una banda, i pel flux de la paraula, de l'altra, com també en l'apropiació del llenguatge religiós, tal com es troba en alguns poemes dels seixanta, com «Το θαύμα» («El miracle»), i en l'expressió del crit que neix de les entranyes. Aquest «crit» és present, per exemple, en un dels seus poemes més celebrats, *Ανώνυμο ποίημα του Φωτεινού Αι Γιάννη* (*Poema anònim del lluminós Sant Joan*), publicat el 1974 a San Francisco, i que neix com a reacció a la dictadura i a l'episodi del Politècnic. Immersa en un malson, la veu poètica es rebel·la:

τη γραφή καταγγέλλω
τους γραφείς καταριέμαι αναθεματίζω το γράψιμο
κι ουρλιάζω όταν βγει η σελήνη σαν το λύκο
ουρλιάζω
και μαζί μου ουρλιάζουν τα δέντρα, οι βράχοι, τα
κύματα
κι ο μαντραγόρας ουρλιάζει, σα ρίζα δοντιού που
το βγάζουν
και πνίγει το σκύλο που τραβάει με σχοινί
τον καρπό της κρεμάλας ΤΟ ΛΟΓΟ.

L'escriptura denuncio
els escriptors maleeixo anatematitzo
l'escriure
i udolo quan surt la lluna com el llop
udolo
i amb mi udolen els arbres, les roques, les
ones
fins i tot la mandràgora udola, com l'arrel
d'una dent que arrenquen
i ofega el gos que estira amb una corda
el fruit de la força LA PARAULA.

També està íntimament lligat amb el surrealisme l'interès de Valaoritis per la naturalesa i les possibilitats desestabilitzadores i, per tant, reveladores del llenguatge, que el porten, als anys setanta, a interessar-se per la «poesia del llenguatge» o, més exactament, la γλωσσοκεντρική ποίηση («poesia centrada en el llenguatge»). Elissàvet Arseniu, pionera en l'estudi de les avantguardes de postguerra a Grècia, defineix com a objectius d'aquesta poesia «l'alliberament del llenguatge dels seus usos convencionals i dels seus lligams estructurals», i assenyala com «persegueix conscientment el tall, la desarticulació o descentralització del significat, la superació de la referencialitat tradicional i la ideologització de l'obra literària».⁶ En continuïtat amb l'actitud subversiva de Nikos Engonópulos o de Nicolas Calas, Valaoritis juga tant en l'obra anterior com en la posterior a descobrir les ambigüitats del llenguatge i de la tradició.⁷ Es pot veure en la ironia d'aquest fragment de la novel·la *Απ' τα κόκκαλα βγαλμένη* (*Dels ossos sortida*, publicada el 1982), que recupera en el títol un dels versos més populars de l'«Himne a la Llibertat» de Solomós:

⁶ Vegeu Arseniu 2003, 351 i 348.

⁷ Sobre el diàleg de veus i de textos en la narrativa de Valaoritis, vegeu Vúlgari 2003.

Απ' τα κόκκαλα βγαλμένη

Των Ελλήνων τα ιερά

– Δεν κατάλαβα ποτέ τι εννούσε. Ποιος την έχει βγάλει; από ποια κόκκαλα;

– Τη λευτεριά, του λέω, δεν ξέρεις παρακάτω;

– Ξέρω, μου λέει, για αγράμματο με πέρασες; Μόνο τούτο το βγάλμενη, δεν κατάλαβα. Ήθελε να πει δηλαδή πως καλά τη βγάζουμε πέρα – και από τα κόκκαλα ακόμα αρμέγουμε το μεδούλι δηλαδή;

Dels ossos sortida

Dels grecs sagrats

– Mai he entès què volia dir. Qui l'ha feta sortir? De quins ossos?

– La llibertat – li dic –; no saps com continua?

– Sí que ho sé – em diu –; que et penses que soc analfabet? Això de *sortida* és el que no entenc. Volia dir que ens en sortim prou bé... i dels ossos, encara en munyim el suc de la medul·la, oi?

L'èmfasi en posar de manifest i/o desmuntar el sentit convencional de les paraules és evident en l'obra dels anys setanta i posterior. En el recull *Στο κάτω κάτω της γραφής* (1984), el títol explicita el sentit del seu treball amb el llenguatge: στο κάτω κάτω της γραφής és una expressió que s'utilitza amb el valor de locucions com «en definitiva», «al capdavall»; Valaoritis situa l'èmfasi, però, en el significat literal de l'expressió, i especialment del sintagma της γραφής, «de l'escriptura», on se centra el treball del poeta. Més tard farà eco a aquest significat en els seus reculls d'assaigs *Per a una teoria de l'escriptura* (Για μια θεωρία της γραφής), publicat el 1990, *Per a una teoria de l'escriptura II* (Για μια θεωρία της γραφής Β'), de 2006, i *Per a una teoria de l'escriptura III* (Για μια θεωρία της γραφής Γ'), de 2016. De la poesia del llenguatge neix també el seu assaig sobre Homer *Ο Ομηρος και το αλφάβητο* (Homer i l'alfabet). Coneixent i desafiant els postulats filològics establerts, proposa una lectura dels vint-i-quatre cants de la *Iliada* i de l'*Odissea* en què cada cant es correspondria amb una lletra seguint la correspondència Α 1, Β 2, Γ 3..., fins a 24. Segons Valaoritis, el cant Α es correspon no només amb el valor numèric de la lletra alfa, sinó també amb temes i conceptes que s'escriuen amb aquesta grafia, i el mateix passa amb el cant Β i successivament. És un intent, doncs, de copsar des dels orígens la materialitat de la llengua, que cal llegir i valorar en el marc de la seva significació poètica.

En alguns poemes, la preocupació pel llenguatge es manifesta en mecanismes més radicals, com portar a l'extrem els canvis de sentit i trencant i/o modificant expressament la progressió lògica del discurs, en tot el poema o en algunes de les seves parts. És una tècnica heretada del surrealisme que vol posar de manifest la convencionalitat del món referencial. El qüestionament de l'ordre lingüístic s'aplica a la percepció de la realitat i del jo. I, de fet, el qüestionament de la identitat i de la unitat del jo és un tema recurrent en la seva obra i esdevé una plasmació poètica de la problemàtica moderna del subjecte, en diàleg amb l'inquietant estranyesa que identifica Freud en l'encontre amb el doble, amb l'escissió del subjecte, tal com apareix en Lacan, i, en general, amb la posada en crisi del jo durant el s. xx. Em sembla interessant resseguir aquest tema en tres poemes força diferents, que ens permetran copsar alhora com es desenvolupa la seva poètica.

Un és «Ο μόνος τρόπος» («L'única manera»), dedicat a Mikhalis Katsarós i publicat al recull *Στο κάτω κάτω της γραφής*, on la dualitat del subjecte porta a diàlegs inesperats. El llenguatge, al seu torn, sembla parodiar-se a si mateix, recuperant usos de la vida quotidiana i inserint-los en lògiques fora del món lògic, que posen de manifest la impotència humana –és a dir, la dels parlants– davant dels moments tràgics i el malestar amb el seu propi ésser:

Χωρίζομαι στα δυο κι απ' τη μια μεριά μου είμαι
Μια ταινία του Γκοντάρ. Απ' την άλλη του
Μπουνουέλ
Μένουμε φίλοι, αλλά με κάποια μονοτονία στις
σχέσεις μας
Συναντιόμαστε στο δρόμο. Καμιά φορά
Χαιρετιόμαστε. Άλλοτε όχι
Τα ποιήματα που γράψαμε μαζί
Φυσικά κανείς δεν ξέρει αν τ'α γράψε
Εκείνος που ψιθυρίζει στ'αυτί
Ή εκείνος που οδηγεί τη πένα
Στις συνεντεύξεις αφήνω να πέσει
Ένας υπαινιγμός που τρομάζει τους
δημοσιογράφους
Και ξαφνικά το μυαλό μου σταματάει
Δεν ξέρω αν πρέπει να πάω μπροστά ή πίσω
Ξεχνάω σε ποιά εποχή γεννήθηκα
Νομίζω πως είμαι οδηγός αυτοκινήτου
Παίζω επικίνδυνα παιχνίδια με το πιστόλι μου
Τη γνωστή ρουλέτα της σφαιράς
Και μαθαίνω από κάποιον πως έπεσα θύμα
Σε δυστύχημα και ότι βρίσκομαι στο Νοσοκομείο
Τρέχω να δω. Είμαι σε αφασία μου λένε
Θα ζήσω ή θα πεθάνω γιατρέ μου, ρωτάω με
αγωνία...
Δεν ξέρουμε ακόμα μου απαντάνε
Και με κοιτάνε μ' υποψία... Ποιος είστε Κύριε
Μόνο συγγενείς επιτρέπεται να ρωτάνε...
Πέφτω στα γόνατά μου κλαίγοντας: "Σώστε με..."
Παρακαλάω, αλλά κανείς δε μου δίνει σημασία
Κι ακούω μια φωνή: Δεν είσαι πια εδώ
Είσαι μέσα σου, βρε κουτέ. Από τώρα και μπρος
Θα μιλάμε οι δυο μας παντοτινά, δίχως
ανάπαυλα...
Τι κόλαση, σκέφτομαι, τι αφόρητη κατάσταση
Και πιάνω πάλι το περιστροφικό και στριφογυρίζω
Τη σφαίρα... Κι ίσως μια μέρα να γλιτώσω
Από τον εαυτό μου.

Em parteixo en dos i d'una banda soc
Una pel·lícula de Godard. De l'altra una de
Buñuel
Encara som amics, però amb una certa
monotonia en les nostres relacions
Ens trobem pel carrer. De vegades
Ens saludem. D'altres, no
Els poemes que hem escrit junts
Ningú no sap, és clar, si els ha escrit
El que murmura a l'orella
O el que condueix la ploma
En les entrevistes deixo anar
alguna indirecta que esfereix els
periodistes
I se m'atura de cop el cervell
No sé si he d'anar endavant o endarrere
Oblido en quina època vaig néixer
Crec que soc el conductor d'un cotxe
Jugo a jocs de pistola perillosos
La famosa ruleta de la bala
I m'assabento per algú que he estat víctima
D'un accident i soc a l'hospital
Hi vaig corrents. Pateixo afàsia em diuen
Viuré o moriré, estimat doctor, pregunto
angoixat...
No ho sabem encara em contesten
I em miren amb recel... Qui és senyor
Només als parents els és permès de preguntar...
Caic de genolls plorant: «Salveu-me...»
Imploro, però ningú no em fa cas
I sento una veu: Ja no ets aquí
Ets dintre teu, tros d'ase. Des d'ara
Parlarem nosaltres dos eternament, sense
interrupció...
Quin infern, penso, quin estat més insuportable
I torno a agafar el revòlver i faig girar
La bala... I potser algun dia em podré alliberar
De mi mateix.⁸

⁸ Es va publicar una primera versió d'aquest poema al número 4 de *Descord: revista de pensament i creació* (2009).

Α Η κάθοδος των Μ (*La davallada dels M*), de 2002, torna a aparèixer l'encontre amb un altre jo. Per exemple, en el poema narratiu «Υποχώρηση με σκύλο και κερί» («Retrocés amb gos i espelma»):

Βγήκα να πάω μια βόλτα
στους φωτισμένους δρόμους
μέσα στο πλήθος χάθηκα
άγνωστος μεταξύ αγνώστων

Προχώρησα ως το τέλος
του ασφαλισμένου δρόμου
όπου τελειώνανε τα μαγαζιά
κι άρχιζε το σκοτάδι

Ένας σκύλος με πλησίασε
κουνώντας την ουρά του
με κοίταξε στα μάτια
και μου 'πε – Γαβ-γαβ, πού πας;

Και του απάντησα δεν πάω
πουθενά – Γαβ-γαβ, ξανάπε,
θα σε πάω, γαβ-γαβ, εγώ
κάπου να βρεις έναν γνωστό σου

Να βρεις, γαβ-γαβ, μια
πολύ θερμή ατμόσφαιρα
σ' ένα υπόγειο σκοτεινό
σε μια κάμαρα μικρή-μικρή

Όπου θα χωρέσουμε εγώ κι εσύ
μισοί-μισοί με μιαν άλλη
που σου μοιάζει σαν αδελφή
που είναι σαν νά 'σουν αφυστός εσύ

Με πήγε από στενά σοκάκια
με πήγε από σκοτεινά δρομάκια
σε διαδρόμους που μύριζαν
μούχλα και κλεισούρα

Γύρω-γύρω με πισωγύρισε
και φτάσαμε σ' ένα μέρος
όπου από μια σχισμή
μιας πόρτας έβγαινε ένα φως

Ο σκύλος, γαβ-γαβ, με κοίταξε
κι άρχισε να ξύνει δυνατά
στα πισινά του πόδια ανορθωμένος
στην ξεχαρβαλωμένη πόρτα

Μπαίνει τρικλίζοντας
βαστώντας την καρδιά του
ο εαυτός μου χρόνια αργότερα
πριν από πολύ καιρό

Vaig sortir a fer un tomb
pels carrers il·luminats
em vaig perdre en la massa
desconegut entre desconeguts

Vaig anar fins al final
d'aquell carrer asfaltat
on s'acaben les botigues
i comença la foscó

Un gos se'm va acostar
bellugant la cua
i em va mirar als ulls
i em va dir –Bub-bub, on vas?

Li vaig contestar no vaig
enlloc –Bub-bub, va dir,
et portaré, bub-bub, jo
a trobar un conegut teu

A trobar, bub-bub, una
molt càlida atmosfera
en un soterrani fosc
en una cambra esquifida

On cabrem tu i jo
mig l'un mig l'altre amb una
que se t'assembla com una germana
que és com si fossis clavats a tu

Em va portar per carrerons estrets
em va portar per foscós passadges
per passadissos que pudien
a tancat i podridura

Tot voltant em duia enrere
i vam arribar a un lloc
amb una escletxa a la porta
per on sortia una llum

El gos, ell, bub-bub, em mira
i comença a gratar amb força
alçat a les potes de darrere
aquella porta ronyosa

Llavors entra fent tentines
aguantant-se el cor
el meu jo d'anys a venir
molt de temps abans

Ήταν μόνος του σ' ένα δωμάτιο
μόνος του μ' ένα κερί
ο χρόνος περνούσε γρήγορα
σβήνοντας μέρες πίσω του

Πήγαινε μπρος ασταμάτητα
τ' άστρα έδυαν κι ανατέλλανε
ο ήλιος πηγαινοερχόταν
τα σύννεφα μάζευαν και χωρίζανε

Κι η σελήνη στον ορίζοντα
ανεβοκατέβαινε σαν τρελή
ζαλίζοντας τα μυαλά των ανθρώπων
τρελαίνοντας τα ζώα και τα έντομα

Era sol en una estança
tot sol amb una candela
el temps passava de pressa
i s'apagaven els dies rere seu

Avançava de continu
els estels es ponien i tornaven a sortir
el sol anava i venia
els núvols es congregaven i se separaven

I la lluna a l'horitzó
pujava i baixava com boja
marejava l'esperit dels homes
feia embogir les bèsties i els insectes

Es tracta d'una història fantàstica, que es va desenrotllant a través d'una successió de versos, replets de frases clixés i col·locacions típiques de noms i adjectius, que recreen un sentit rítmic i irònic. Per mitjà de la història, s'explora una paradoxa espacial i temporal que ens insereix en una elaboració del *tempus fugit* de ressons kavafians, amb les famoses «candle» com a imatge dels dies futurs i dels passats, per acabar amb la imatge de la lluna en un malson de bogeria.

També té ressons kavafians l'últim poema que vull comentar, «Αλεξανδρινό» («Alexandri»), també de *La davallada dels M.* Kavafis hi és evocat en el títol i en l'escenificació, ja que el poema reproduïx la lectura d'una inscripció. Però el vocatiu Διαβάτη..., que sol aparèixer en esteles, en làpides i en poemes que els evoquen, interpel·la aquí un vianant que es troba davant una tomba amb el seu propi nom, com si es trobés el doble en la mort:

Διαβάτη βλέπω ότι έχεις πέσει σε μια μεγάλη
περισυλλογή βλέποντας τ' όνομά σου επάνω
σ' ένα
μνήμα – ενώ γνωρίζεις ότι στην πραγματικότητα
απολαμβάνεις τα χάδια, τη χλιδή, στο σπίτι τής
ωραίας Ανακτορίας, που για χάρη της βρισκόμαστε
κι
οι δυο μας εδώ πέρα, σε κάποιον απ' τους μύριους
κόσμους της πιθανότητας που επιθυμούμε όλοι.

Veig vianant com t'has sumit en profundes
cavil·lacions en veure el teu nom damunt
d'una
tomba –mentre saps que en realitat
gaudeixes de luxes i manyacs, a casa la
bella Anactòria, que per ella som nosaltres
dos aquí, en algun dels milers de
mons de la possibilitat que desitgem tots.

Aquest poema és més desorientador que els anteriors. Els canvis de sentit i la introducció successiva d'elements inesperats hi són evidents, remarcats pels continus encavallaments. La «bella Anactòria» es pot llegir com un referent clàssic: és el nom del personatge que recorda Safo com el que més estima, i per tant la cosa més bella damunt la terra negra. I d'Anactòria, passa Valaoritis als «milers de mons de la possibilitat», que és el que «desitgem tots» i on li permet arribar l'escriptura. Esdevé, doncs, en el poema, un símbol de les possibilitats del llenguatge i de la poesia.

La poesia de Valaoritis és altament original, provocadora i suggeridora, i polifacètica. És una porta a paradoxes i mons inesperats. Ell ens va deixar el 2019, després d'una vida rica d'experiències, que va saber compartir intensament amb els amics i amb els lectors. Jo el vaig conèixer primer com el qui establí un pont amb el surrealisme i l'avantguarda a Grècia, després com a poeta, i el recordaré a través del llegat que deixa a tots els lectors: la sorpresa en veure'ns reflectits en les qüestions de llengua, la reflexió humana a què ens condueix la seva ironia, l'obertura als tan desitjats «mons de la possibilitat».

BIBLIOGRAFIA

Obres de Nanos Valaoritis citades o esmentades

Poesia

Valaoritis 1939a = Βαλαωρίτης, Νάνος. 1939a. Τρία ποιήματα: Στη ζωή τους, I, II, Interfectos in Lutum commemoravit, I, II, Χορικό της λάσπης, I, II, III, IV, Τα Νέα Γράμματα, χρόνος Ε', 7-12.

Valaoritis 1947 = Βαλαωρίτης, Νάνος. 1947. *Η τιμωρία των μάγων*. Londres.

Valaoritis 1963 = Βαλαωρίτης, Νάνος. 1963. «Το θαύμα», *Πάλι*, 1, (reeditat a *Εστίες μικροβίων*. San Francisco: Το Kalodio, 1977).

Valaoritis 1974 = Βαλαωρίτης, Νάνος. 1974. *Ανώνυμο ποίημα του Φωτεινού Αι Γιάννη*, San Francisco: Το Kalodio (= Atenes: Ίκαρος, 1977).

Valaoritis 1984a = Βαλαωρίτης, Νάνος. 1984a. *Στο κάτω κάτω της γραφής*. Atenes: Νεφέλη.

Valaoritis 2002a = Βαλαωρίτης, Νάνος. 2002a. *Η κάθοδος των Μ*. Atenes: Ύψιλον.

Narrativa

Valaoritis 1939b = Βαλαωρίτης, Νάνος. 1939b. *Απ' τα κόκκαλα βγαλμένη*. Atenes: Νεφέλη.

Valaoritis 1984b = Βαλαωρίτης, Νάνος. 1984b. *Ο θησαυρός του Ξέρξη*. Atenes: Εστία.

Valaoritis 1984b = Βαλαωρίτης, Νάνος. 1984b. *Τα σπασμένα χέρια της Αφροδίτης της Μήλου*. Atenes: Άγρα.

Assaig

- Valaoritis 1989 = Βαλαωρίτης, Νάνος. 1989. *Ανδρέας Εμπειρικός*, Atenes: Ύψιλον / βιβλία.
- Valaoritis 1990 = Βαλαωρίτης, Νάνος. 1990. *Για μια θεωρία της γραφής*. Atenes: Εξάντας.
- Valaoritis 1997 = Βαλαωρίτης, Νάνος. 1997. *Μοντερνισμός, πρωτοπορία και Πάλι*. Atenes: Καστανιώτης.
- Valaoritis 2006 = Βαλαωρίτης, Νάνος. 2006. *Για μια θεωρία της γραφής Β΄*. Atenes: Ηλέκτρα.
- Valaoritis 2010 = Βαλαωρίτης, Νάνος. 2010. *Ο Όμηρος και το αλφάβητο*. Atenes: Ελληνοαμερικανή Ένωση.
- Valaoritis 2016 = Βαλαωρίτης, Νάνος. 2016. *Για μια θεωρία της γραφής Γ΄*. Atenes: Ψυχογιός.

Traduccions

- Spencer, Bernard, Nanos Valaoritis. Lawrence Durrell (trads.). 1948. *George Seferis. The King of Asine and other poems*, Introducció per Rex Warner. Londres: John Lehmann.

Estudis citats

- Arseniou 2003 = Αρσενίου, Ελισάβετ. 2003. *Νοσταλγοί και πλαστοουργοί. Εντυπα, κείμενα και κινήματα στη μεταπολεμική λογοτεχνία*. Atenes: Τυπωθήτω.
- Montañés, Rubén. 2020. «Nanos Valaoritis (1921 - 2019)». *Αέρηδες / Torre dels Vents* 1: 151-152. Retrieved from <https://www.e-revistas.uji.es/index.php/aerides/article/view/5901>
- Νύλγari 2003 = Βούλγαρη, Σοφία. 2003. «Η “εύθυμη σχετικότητα” του είναι: μια ανάγνωση των μυθιστορημάτων του Νάνου Βαλαωρίτη», *Μανδραγόρας* 27: 68-79.
- Pagulatós 2003 = Παγουλάτος, Αντρέας. 2003. «Για την εξέλιξη της ποιητικής γραφής του Νάνου Βαλαωρίτη. Από τον υπερρεαλισμό στον γλωσσοκεντρισμό», *Mandragoras* 27: 18-19.
- Sklavenitis 2000 = Σκλαβενίτης, Δημήτριος Χ. 2000. *Νάνος Βαλαωρίτης. Χρονολόγιο, βιβλιογραφία, ανθολόγιο (από το 1933 ως το 1999)*. Atenes: Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών / Νεφέλη.

